

خلاصه درس (۴)

اهمیت ناهمواری‌ها

ناهمواری‌ها در ایران بر تشکیل اجتماعات انسانی، نوع معیشت مردم و حتی بر تاریخ کشور ما، پیروزی و ناکامیهای تاریخی نیز تأثیرگذار بوده است. (به عنوان نمونه آریوبرزن سردار دلاور ایرانی با استفاده از تنگه تکاب در ارتفاعات زاگرس (جایی در استان کهگیلویه و بویراحمد کنونی) در برابر حمله اسکندر مقدونی از ایران دفاع کرد) و یا در سال پایانی دفاع مقدس، رزمندگان اسلام در منطقه اسلام آباد غرب و کرد غرب (تنگه چهارزبر واقع در استان کرمانشاه) با استفاده از موقعیت کوهستانی و عوارض طبیعی منطقه، عملیات مرصاد را با موفقیت اجرا کردند بخش اعظم سرزمین ما را نواحی مرتفع و کوهستانی تشکیل می‌دهد.

پیدایش ناهمواری‌های ایران

ناهمواری‌های ایران بیشتر و طی دوران‌های اول تا سوم زمین شناسی (سنوزوئیک) پدید آمده است. طی دوره‌ی کواترنر، ناهمواری‌های شدید یا شکل نهایی یافته واز آن پس تحت تأثیر عوامل فرسایش تغییر شکل می‌یابند.

آب‌های روان، باد، اختلاف دما به همراه عملکردشان موجب تغییر شکل ناهمواری‌های ایران شده است.

تقسیمات ناهمواری‌های ایران

ناهمواری‌های ایران، می‌توان تقسیماتی را در آن تشخیص داد:

الف) سرزمین‌های کوهستانی که اغلب بیش از هزارمتر از سطح دریا‌های آزاد ارتفاع دارند.

ب) سرزمین‌های پست و هموار که شامل دشت‌ها در نواحی داخلی و جلگه‌های کم ارتفاع در سواحل دریاها می‌شوند.

تقسیم بندی کوهستان های ایران:

۱- منطقه کوهستانی شمال کشور: الف) منطقه کوهستانی آذربایجان: دو رشته کوه ار سباران (قره داغ) در شمال و رشته کوه مرزی ایران و ترکیه (آرارات) شمال غرب این منطقه را در بر گرفته است. کوه های سبلان و سهند نیز در این منطقه وجود دارند.

ب) منطقه کوهستانی تالش: کوهستان های تالش با جهت شمالی — جنوبی، منطقه ای آذربایجان را از کناره های دریای خزر جدا کرده است.

ج) منطقه کوهستانی البرز: از تنگه ی منجیل شروع شده و در امتداد غربی — شرقی تا کوه های شاه کوه در نزدیکی شاهرود و تنگه خوش بیلاق ادامه دارند. رود های هراز و چالوس در آن جریان دارد. مهم ترین قله این رشته کوه دماوند می باشد. و قله های دیگری آن علم کوه، تخت سلیمان و توجال می باشند.

گستره ی فعال البرز

گسترش شهرهایی چون تهران، کرج، احداث جاده های ارتباطی، سدها و هدایت رودخانه ها، گسترش فعالیت های کشاورزی گوناگون و بهره برداری از معادن کوه های البرز، ناهمواری های این منطقه کوهستانی را به شکل ناپایدار در آورده است.

د) کوه های شمال خراسان: در شمال شرق ایران قرار دارند. مانند هزارمسجد، آلاداغ و بینالود.

۲- منطقه کوهستانی غربی (زاگرس): از کردستان با جهت شمال غربی ت جنوب شرقی تا تنگه ی هزمز را تشکیل داده است.

زاگرس چگونه به وجود آمد؟

رشته کوه زاگرس از برخورد دو صفحه شبه جزیره عربستان و صفحه ای اوراسیا به وجود آمده است. یکی از زیباترین و فعال ترین پدیده های رشته کوه زاگرس، گنبدهای نمکی است.

عوامل تغییر دهنده زاگرس در حال حاضر

الف) عوامل طبیعی: جریان آب رود های جاری در زاگرس، ریزش های جوی شدید، حمل و سوب توسط رودها و تشکیل شکل های جدید از ناهمواری از عوامل طبیعی تغییر دهنده زاگرس می باشند. توفانهای گرد و غبار در منطقه ای زاگرس، که هم طبیعت و هم انسان در ایجاد آنها مؤثر هستند. در استان های خوزستان، لرستان و ایلام رو به افزایش است.

ب) عوامل انسانی: سدهای احداث شده بر روی رود های زاگرس به منظور جلوگیری از طغیان، تولید برق آبی، تنظیم آب مورد نیاز برای آبیاری اراضی کشاورزی، استفاده های صنعتی و تأمین آب مورد نیاز شهر و روستا ساخته شده اند.

از میان این سدها، سد گتوند به دلیل قرا رگیری در محل گنبدهای نمکی در محل مناسبی احداث ده است. احداث جاده هاف از بین بردن جنگل ها و استفاده های نامناسب از اراضی کشاورزی در نواحی شهری و روستایی زاگرس همراه با گسترش شهرها و روستاها از دیگر عوامل انسانی تغییر شکل ناهمواری ها در زاگرس، به شمار می آید.

۳- سایر مناطق کوهستانی

از اتصال سه کوه جغتای در خراسان رضوی، گردنه آوج در استان همدان و قله ی کوه بزمان، خضر زنده در سیستان و بلوچستان مثلثی تشکیل می شود که سایر ناهمواری های کشور در آن قرا ردارد. ناهمواری های این منطقه دو نوع است:

الف) کوه های چین خورده که به آنها کوه های مرکزی، گفته می شود.

ب) توده های نفوذی آذرین که به آنها کوه های منفرد مرکزی می گویند.

در جنوب استان سیستان و بلوچستان و اطراف چاله های جازموریان در کرمان، منطقه مکران واقع شده است که آن رشته کوه های بشاگرد وجود دارد. در این کوه ها، فرسایش، شکل های زیبایی با دره ها، چاله ها و گودال های عمیق ایجاد کرده است که آنها را «ناهمواری های مریخی» هم گفته اند.

در استان های هرمزگان و بلوچستان جنوبی چندین گل فشان وجود دارد.

ارزش های اقتصادی نوای کوهستانی عبارتند از:

۱- ذخایر آب ۲- معدن و ذخایر طبیعی ۳- دامپروری ۴- تعدیل آب و هوا

ب) سرزمین های هموار

سرزمین های هموار شامل سرزمین های زیر است :

۱- دشت ها : سرزمین های هموار یا نسبتاً همواری هستند که حصاری کوهستانی آنها را فرا گرفته است

۲- جلگه ها: جلگه ها سرزمین های همواری هستند که از یک طرف به کوه ها و از طرف دیگر به دریاها و

دریاچه ها منتهی میشوند.

علل پیدایش دشت ها:

• برخی دشت ها در هنگام چین خوردگی ها و در حد فاصل تاقدیس ها و یا در میان ناودیس ها، ایجاد شده اند

(دشت کاکان در فارس).

• بعضی از دشت ها بر اثر انباشت مواد حاصل از فرسایش در نواحی پست به وجود آمده اند (دشت نهاوند در

استان همدان).

- پارهای از دشت ها حاصل انحلال مواد آهکی و هموارشدن زمین ها هستند (مثل ماهی دشت کرمانشاه و دشت ارژن در فارس).
- برخی از دشت ها از دوران های زمین شناسی بسیار قدیم برجای مانده اند، اما در روی آن ها ناهمواری های جدید بر اثر فرسایش بادی ایجاد شده است (مثل دشت لوت).

عوامل تغییر دهنده دشت ها

الف) عوامل طبیعی: امروزه تغییرات اقلیمی که نشانه های آن را می توان تغییر در الگوی پراکندگی ریزش های جوی، بروز توفان ها و خشکسالی ها دانست، توفان ها و بادهای شدید به فرسایش و جابه جایی مواد در دشت ها مشغول است و تپه های ماسه ای و دیگر پدیده های طبیعی مثل شوره زارها، بستر رودها و دشت های ریگی را از نظر وسعت و مکان تغییر می دهد. رودهای این مناطق نیز با طغیان های دورها ی خود، مواد را از جایی برمی دارد .

ب) عوامل انسانی: بهره برداری انسانی و تغییرات کاربری اراضی، بوته دکنی و از بین بردن پوشش های گیاهی، دستکاری نابخردانه در مسیل ها و مجاری رودها، احداث جاده ها در مناطق حساس به دستکاری های انسانی و بهره برداری وسیع از معادن و منابع طبیعی، از دیگر عواملی است که می تواند فرسایش را در دشت ها گسترش دهد.

ارزش های اقتصادی در دشت ها

۱. جاذبه های گردشگری
۲. استفاده از انرژی خورشید و باد
۳. گذران اوقات فراغت از جمله کویرنوردی، رصد ستارگان و مسابقات ورزشی
۴. معادن گچ و نمک و مصالح ساختمانی

جلگه ها

در کنار همه دریاها و دریاچه ها و رودهای پر آب کشور، جلگه ها دیده می شوند. به دلیل حاصل خیز بودن خاک، جلگه های جمعیت زیادی را در خود جای می دهد.

علل پیدایش جلگه ها:

ساختمان زمین، مقاومت سنگ، عمق آب و تراکم آبرفت از مهمترین علل پیدایش جلگه ها می باشند

عوامل تغییر دهنده‌ی جلگه‌ها

عوامل طبیعی تغییر دهنده جلگه‌ها عبارتند از: حرکات دریا (جزر و مد، توفان‌های دریایی / سونامی، جریان‌های دریایی و نوسانات عمومی آب دریاها)

عوامل انسانی تغییردهنده نواحی ساحلی عبارتند از: اسکله سازی، بندر سازی، دیوار سازی ساحلی، احداث جاده روی جلگه‌های ساحلی، تغییر پوشش گیاهی، گسترش شهرها و روستاها.

ارزش اقتصادی جلگه‌ها: جلگه‌ها بهترین مکان‌های کشاورزی در کشورمان هستند. در جلگه جنوبی کشور وجود تنگه هرمز و سواحل طولانی، امکانات حمل و نقل کالا و مسافر را به همراه صید ماهی فراهم می‌آورد. در سواحل شمالی نیز حمل و نقل و صید ماهیان خاویار در جریان است.

منابع ذغال سنگ، نفت و گاز در مجاورت جلگه‌ها سبب جلب جمعیت شده است. چشم اندازهای طبیعی سواحل شمال و جنوب سبب جذب گردشگران زیادی شده است.

برای دریافت خلاصه های بیشتر و اطلاعاتی های دانشگاه فرهنگیان به کانال زیر

در تلگرام مراجعه کنید

@konkour_farhangian